

RÁCZ ANDREA

Innovativitás és rendszerszerűség a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek szemléletében

A tanulmány a Norvég Civil Támogatási Alapra 2008–2009-ben pályázó, szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek főbb sajátosságait mutatja be, kitérve arra, hogy az innovativitás és a rendszerszemlélet mennyire jellemzi az ezen a területen működő civileket. A pályázati dokumentumok elemzése azt mutatja, hogy az NCTA pályázóinak jelentős többsége EU-s célkitűzések köré szervezi projektjét, a pályázati programot pedig más pályázatokból megmaradt projektötletekre építi. Ezek a választott célcsoport igényeihez kevésbé tudnak illeszkedni. A megvalósítás helyszínét, kiterjedtségét tekintve elmondható, hogy jellemzően lokális szinten maradnak a programok. Számos pályázó esetében a preferált célcsoportról való sztereotip gondolkodás is megfigyelhető. A civil szervezetek ebben a vonatkozásban is leképezik az állami szektor által nyújtott szolgáltatások célcsoportjáról való gondolkodást, a középosztálybeli értékek közvetítése a célcsoporti igények és sajátosságok figyelembevétele nélkül tipikusnak tekinthető, mint ahogyan egyfajta megmentő, messiás szerepkör is kirajzolódik a pályázók esetében.

A szociális területen működő civil szervezetek szolgáltatásai, ellátásai a szociális háló fontos részét képezik, mivel a kirekesztett társadalmi csoportok életminőségének növeléséhez és társadalmi integrációjához hozzájárulnak (Nárai 2005). Jelen tanulmányban azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek szemléletében a feladatellátásuk jellegzetességeit meghatározó ismérvek közül mennyire hangsúlyos az innovativitás (program- és szakterületi szintű) és a rendszerszemlélet. Első lépésként röviden áttekintjük a szociális területen működő civil szervezetek főbb jellemzőit, majd bemutatjuk az elmúlt időszakban készült, a témában releváns kutatási eredményeket. Abból a gondolatkörből kiindulva, hogy a társadalmi tőke egyfajta bizalom és reciprocitás, amely egy kollektív morális értékrendre

épül és áthatja a civil társadalmat, a civil szektor helyi hatalommal való szoros együttműködése és az elmúlt időszakban egyre nagyobb arányú pályázati rendszerekben való aktív részvétele mellett kutatásunk központi kérdése, hogy hol a helye és milyen szerepet tölt be a civil szektor az újonnan született társadalmi osztályban, az ún. projekt osztályban (Kovács 2007). Mindezt egy konkrét pályázati rendszerben, a Norvég Civil Támogatási Alapban (NCTA) 2008–2009-ben pályázó, szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek nyertes és nem nyertes pályázatai alapján vizsgáljuk. Az NCTA-ban a nyeresi arány 12 százalékos volt, így a nyertes pályázatok szűk köre mellett a nem nyertes pályázatokon keresztül foglalkozunk azzal, hogy putnami értelemben a társadalmi tőke megléte vagy annak hiánya milyen működési mechanizmusokat generál, és ezek a banerjee-i értelemben hogyan jelölik ki az ún. „jó” és „rossz” civil társadalmak létezését. A nem nyertes pályázatok elemzésén keresztül tehát az ún. rossz gyakorlatok (worst practices) megmutatják, hogy melyek a tipikus hibák, hogyan nem lehet pályázati forrásokhoz jutni, melyek azok a koncepcionális hibák, melyek a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezeteket meggátolják abban, hogy a szakterület szintjén innovációban, rendszerszemléletben gondolkozzanak.

I. Társadalmi tőke, projekt osztály és a civilitás

A társadalmi tőke egyfajta bizalom és kölcsönösség, mely közös etikai normákra épül és áthatja az egész civil társadalmat. *„A társadalmi tőke akkor tud igazán működni, ha társadalmi kapcsolatok sűrű hálózatára épül rá, ami egyfajta kontrollt jelent a gazdasági és politikai kapcsolatokban, megerősíti, vagy cáfolja a szavahihetőséget”* (Osváth 2005: 12). Putnam szerint ahol magas a civil szervezetek száma és ezek aktívak is, ott nagyobb a helyi közösség tagjai között a bizalom. Putnam öt működési mechanizmust különít el a társadalmi tőkével kapcsolatban: 1) megkönnyíti a kollektív problémák megoldását, egyfajta receptként szolgál, 2) a közösségi fejlődés és a versenyképesség alapja, 3) szélesíti a társadalmi élettel kapcsolatos látókörünket, 4) biztosítja a sikeres célmeghatározáshoz és -megvalósításhoz szükséges információkat, 5) a közösségi részvétel által javítja az egyének életminőségét, elégedettségét. A társadalmi tőke hatással van a fizikai és humán tőkebefektetések hatékonyságára is (Putnam 1995).

A civil szektor¹ pályázati rendszerekben való aktív részvétele felveti a kérdést, hogy a projekttesedés társadalmi következményeként született új társadalmi osztályban, az ún. *projekt osztályban* hol a helye és milyen szerepet tölt be a civil társadalom. *„A fejlesztési alapok és a stratégiai fejlesztési célok a politikai centrumokból, az Uniótól és a nemzeti kormányoktól érkeznek a fejlesztési területekre, ahol helyi, magán/piaci és non-profit szek-*

¹ A nonprofit, civil szervezeti szektor körüli definíciós nehézségekre és mindezekon túl a civil szervezetek sokszínűségére és az állam és a piac között betöltött társadalmi szerepvállalására – más-más aspektusból – számos tanulmány rávilágít (például: Kuti 1992, 1998, Lukács 2008; Salamon et al. 2003; Nárai 2005, 2008; Osváth 2005; Sebestény 2005; Bartal 2009). Ezeket jelen tanulmány keretei között nem ismertetjük.

torból származó anyagi és kulturális forrásokat áramoltatnak a projektekbe” (Ray 2001, idézi Kovách 2007: 217). A helyi hatalmi eliteknek szüksége van olyan partnerekre, amelyek a tervezésben, a projektek megírásában és azok végrehajtásában, valamint az innovatív ötletek kidolgozásában járatosak. Az együttműködés révén egyfajta hatalommegosztás jön létre (Kovách 2007, Csurgó–Kovách–Kucerova 2007). A projekt osztály egy sajátos intellektuális tulajdon birtokában tudja elfogadtatni, hogy közvetítő funkciót töltsön be a fejlesztési projektekhez kapcsolódó redistribúciós és piaci rendszerekben. „Osztályhelyzetének különössége az autonómia és az alárendeltség dualitása: felelősség és kötelezettség a projektforrások felhasználóinak és a döntéshozók, megrendelők és az ellenőrzést gyakorlók érdekeinek és igényeinek az elfogadása” (Kovách 2007: 218). A projekt osztály létrejötte alapvető változást indított el a hatalom terén. Kovách (2007) szerint az egyes szakértőknek, tervezőknek, menedzsereknek társadalmi pozíciójuk és gazdasági céljaik miatt elemi érdekük a projektek folyamatos kiírása és a helyi szereplők projektjesítése². Befolyásolják a projektek kiírását, a pályázatok formai és tartalmi részeit, valamint a helyi aktorok részvételét. Elmélete szerint a projektekben megjelenő anyagi források szinte kizárólagos alapját képezik az egyes szektorális fejlesztéseknek, így a projektek felett befolyást gyakorló projekt osztály tagjai valós társadalmi-gazdasági hatalommal rendelkeznek, ami hatalommegosztást is jelent a politikai és gazdasági elittel.

Helyi szinten az egyes szereplők összefogással többszörözhetik erejüket és befolyásukat is. Az együttműködések révén megnő az érdekérvényesítő képesség, az erőforrások mennyisége és annak diverzitása, illetve a kapacitásfelesleg is jobban kihasználható, nő az információnyújtás esélye, hatékonyabban lehet az egyes pályázatokban részt venni, és a programkoordináció is eredményesebb. Az együttműködés a civilek között leginkább a pályázatokhoz kötött és sokszor a közös pénzszerzésre irányul, gyakran problémás az együttműködés a helyi önkormányzattal, ami azért fontos, mert helyi szinten az önkormányzat a civil szervezetek legfontosabb támogatója, így közös érdek a jó kapcsolat fenntartása. Sajnálatos módon a civil szervezetek még nem találták meg az utat a piaci szférával való együttműködéshez, egyik fél sem tudja, mi lehet az együttműködés alapja (Osváth 2005).

Banerjee³ különbséget tesz az ún. rossz és jó civil társadalom között. Ennek értelmében az ún. jó civil társadalom társadalmi csoportokat összekötő, hidakat teremtő társadalmi tőkével bír, gazdag a közösségi élet, széles a bizalmi háló, jellemző a kifelé való nyitottság, alapvető érték a tolerancia, egyetemesség és az erős demokrácia eszménye. Rossz civil társadalomról akkor beszélhetünk, ha kötődéses a társadalmi tőke, szűk a bizalmi háló, jellemző a befelé fordulás, az üzleti orientáció, az intolerancia és a saját közösség felé fordulás (idézi Bartal 2009: 17). Bartal (2009) felveti, hogy az ún. rossz civil társadalom kérdése nem pusztán ideológiai, hanem a közhasznúnak minősített tevékenységek értékelése

² Kovách Imre ez alatt a helyi szereplők projektekben történő részvételét érti.

³ Eredeti mű: Banerjee, Tribid (2007): The public Inc. and Consciouce of Planning. In Institutions and planning. Current research. In *Urban and Regional Studies* (ed: Verma, Niraj). Oxford: Elsevier, 107–128.

szempontjából is értelmezhető. Számolni kell azzal, hogy nem minden civil szervezet működik nyitott formában, közcélokat szolgálva, széles társadalmi csoportok érdekeit kielégítő módon. A „rossz civil szervezetek” kérdéskörére a hatalomból való részesezés, a projekt osztályban való helyfoglalás kapcsán kutatási eredményeink mentén még visszatérünk.

A civil szervezetek által ellátott feladatok mentén történő csoportosítás szerint a jelen tanulmány szempontjából fontos szociális és gyermekvédelmi területen működő szervezetek egyértelműen az ún. *közkihasználó típusba* tartoznak⁴. Ezek a szervezetek az állam feladatkörébe tartozó társadalmi problémákra reagálnak, rendszeres szolgáltatásokat nyújtanak a preferált célcsoport számára, és sok esetben maga az állam vagy az önkormányzat, vagy más nonprofit szervezet, egyház hívja ezeket életre. Tevékenységük fókuszában az oktatás, egészségügy, szociális terület áll, de jelentősek a környezetvédelem terén is. Számos önkéntessel dolgoznak együtt, de erős a hatalommal (állam, önkormányzat) sokszor szerződéses formában való együttműködés. A szervezet finanszírozásában is hangsúlyos az állami támogatás, kiegészítő jelleggel vállalkozhatnak, vagy pénzügyi befektetéseket végezhetnek. Jellemzően szolgáltatás-orientáltak, de az adományoztatás is része a tevékenységüknek (Sebestény 2005). A közkihasználó típusba sorolt szociális területen működő civil szervezetek jellemzően többféle tevékenységet végeznek, számos szolgáltatást nyújtanak. Az egyes tevékenységek között biztosított az átjárhatóság. A szolgáltatások komplex módon valósulnak meg. A szociális területen működő civilek tevékenysége által egyfajta szükséglet-kielégítő struktúra jött létre, ahol a szervezetek célja a kliensek életminőségének javítása. A krízishelyzetek kezelése mellett egyfajta védőhálót is képeznek, mivel nem csak a rászorulókat támogatják (Nárai 2005). Szemán és Harsányi a szociális civilek feladatellátásának jellegzetességeit az alábbiakkal jellemzi: preventív, innovatív, komplex, lokalitást feloldó, kliensközpontú, dinamikus, rugalmas, önkéntességre is építő, szükséglet-feltáró, személyiség-vezérelt (idézi Nárai 2005: 122). A szociális jellegű civil kezdeményezések a szociális háló fontos részét képezik, hiszen a hátrányos helyzetűek életminőségét javítják és a társadalom integrációját segítik elő. *„A szociális háló apróbb és nagyobb alkotóelemei nélkülözhetetlen területeket képviselnek, szerepük a jövőben a sokasodó problémák, az ellátórendszer hiányosságai, a költségvetési megszorítások, a szolgáltatások egyén-orientáltabb kívánalma miatt bizonyosan növekedni fog”* (Nárai 2005: 132). Munkájuk jelentősége és értéke Nárai szerint is nehezen mérhető, a preferált célcsoportnak nyújtott támogatások miatt szerepük felbecsülhetetlen. A későbbiekben mégis megpróbáljuk számba venni, hogy tevékenységükben a rendszerszemlélet, az innováció mennyire jelenik meg, a „jó civilitás” fentebb említett ismérveinek mennyiben tudnak eleget tenni.

⁴ Sebestény (2005) hét típust különít el a feladatellátás tekintetében: 1) önkiszolgáló szervezetek; 2) csoportkiszolgáló szervezetek; 3) közkihasználó szervezetek; 4) céltámogató szervezetek; 5) többcélú adományozó szervezetek; 6) közkihasználó-adományozó szervezetek és 7) üzleti szervezetek.

II. A szociális területen működő civil szervezetek a kutatások tükrében

Az elmúlt időszakban számos kutatás készült, amelyek a civil szervezetek sajátosságaira, fő jellegzetességeire irányulnak, illetve reflektálnak az egyes pályázati rendszerekre is, ezek többnyire azonban csak közvetetten foglalkoznak a szociális területen működő civilek helyzetével.

Nemzetközi viszonylatban elmondható, hogy a világ hetedik legnagyobb gazdaságát jelenti a civil szektor, 4,4 százalékot foglalkoztat az aktív népességből, a foglalkoztatottak 57 százaléka fizetett munkaerő, 43% önkéntes. A tevékenység típusa jellemzően szolgáltató (60 százalékban), de jelentős a képviselői funkció is. Domináns az oktatási és szociális területen belül a részvétel, a nonprofit szektorban a munkaerő 40 százaléka itt foglalkoztatott, fizetett vagy önkéntes jelleggel. A bevételeket tekintve jelentős az állami támogatás (35%), az összes bevétel 53 százaléka szolgáltatási díjakból, tagdíjakból és piaci bevételekből, 12% pedig magánadományból származik. Az állami támogatások dominanciája különösen jelentős a témánk szempontjából fontos szociális és egészségügyi területen (szociális területen 44%). A szociális területen meghatározó az önkéntesek aránya (44%) (Salamon et al. 2003).

A KSH adatai szerint 2010-ben 65 ezer szervezet működött Magyarországon, ebből 23,5 ezer szervezet alapítványi formában, 41,5 ezer társas nonprofit szervezetként. Az alapítványok három tevékenységi területre kötődnek, úgymint az oktatás (32%), a szociális ellátás (16%) és a kultúra (14%) (KSH 2011). A szociális ellátások terén a civil szerepvállalás alapítási évek mentén érdekesen alakult: 1948-ban vagy azelőtt alapított szervezetek szociális területen való működésének aránya 0,3%, 1990–1995 között alapítottaké 33,2%, 1996–2000 között létrejött szervezetek esetében a preferált tevékenységi terület 27,1 százalékban a szociális ellátás. 2001–2005 között alapított szervezetek már csak 12,6 százalékban preferálták a szociális területet, míg a 2006–2007-ben alapítottak 23,6 százalékban (Ajkyay 2011: 47). A társas nonprofit szervezetek leginkább a szabadidőhöz köthetők, de itt a legmagasabb a kulturális szervezetek és a sportegyesületek aránya. A szervezetek 50 százaléka közhasznú jogállású. A szektor gazdasági súlyának növekedését mutatja, hogy a bevételek reálértéke 2010-ben az előző évhez képest 6 százalékkal nőtt, és bővült a foglalkoztatottak száma is (9,2 százalékos növekedés). A bevételek összege 1202 milliárd forint körüli, ez 8 százalékos növekedést jelent az előző évhez képest. Ugyanakkor a szervezetek 43 százaléka kevesebb mint 500 ezer forintból gazdálkodik éves szinten. A főállásban, teljes munkaidőben foglalkoztatottak létszáma 96 ezer fő körüli, 47 ezer azok száma, akiket a nonprofit szervezetek részmunkaidőben, illetve nem főállásban alkalmaznak. A fizetett alkalmazottak kétharmada a fővárosban és a megyeszékhelyeken dolgozik, községi szervezeteknél arányuk 6%. 2010-ben a teljes szektor bevételeinek 43 százaléka származott állami vagy önkormányzati költségvetésből, a magántámogatások aránya 14%. Továbbá 27% az alaptevékenységből származó, 16% pedig gazdálkodási bevétel (KSH 2011).

Az elmúlt években egyre nőtt a hazai vagy uniós és egyéb nemzetközi pályázatot nyert szervezetek száma. 2007-ben Magyarországon 19 ezer

nyertes pályázattal bíró nonprofit szervezet működött, ez közel 86 milliárd Ft támogatást jelentett. Jelentős a főváros dominanciája, a pályázati bevételek 53,1 százaléka 2007-ben a fővárosban koncentrált (Ajkay 2011: 62). Nagy – Nizák (2009) a magyarországi civil szektor életképességét elemző kutatása a bevételszerkezet kapcsán megállapítja, hogy 1993–2006 között jelentősen nőtt az állami támogatások aránya (16,4 százalékról 42,3 százalékra), az alaptervékenységből származó bevétel 8 százalékkal nőtt, a magántámogatás viszont 5 százalékkal csökkent, a gazdálkodási bevétel pedig közel felére esett vissza. A pályázati bevételek forrása 2003-ban 72,3 százalékban állami támogatás volt, ez 2006-ban is hasonló arányt mutatott (73,6%). Az állami, önkormányzati, civil és piaci szereplők által nyújtott szociális szolgáltatások terén a lakosság a civil szervezetek által nyújtott szolgáltatásokkal a leginkább elégedett.⁵ A lakossági vélemények szerint a civil szervezetek szerepvállalására a napközbeni kisgyermekellátás, idősellátás és a kisebbségek támogatása terén van nagy szükség. A civilek által nyújtott szolgáltatások előnye, hogy azok emberközpontúak, rugalmasak, közvetlen klienskapcsolatra épülők, hátrányuk azonban a forráshiányos és sokszor a hosszú távon kiszámíthatatlan működés (Domokos – Ruff 2004).

Az egyes pályázati rendszerek értékelésekor megerősítést nyert, hogy jelentős területi különbségek vannak, kistérségenként eltérő a nonprofit szervezethez, de az infrastrukturális ellátottság, foglalkoztatási lehetőségek, szakember-ellátottság is különböző. Ez szükségessé teszi egy ún. *fejlesztő és kiegyenlítő típusú támogatási rendszer* létrehozását (Dombi et al. 2007). A 33 komplex programmal ellátott LHH kistérség sikere jelzi, hogy egy komplex programra épülő, integrált megközelítés jelentős mértékben képes javítani ezeknek a kistérségeknek a pályázói aktivitását és sikeres részvételét. Valamennyi régióra jellemző, hogy a források legnagyobb részét közlekedésfejlesztési, szociális infrastruktúra-fejlesztési, innováció- és vállalkozásfejlesztési projektekre fordították, ezek együttesen az allokkált források kb. 60 százalékát adták (Jablonszky 2011).

A pályázati aktivitáson túl érdekes kérdés az is, hogy a civilek mennyiben tartják a saját működésüket sikeresnek. Dobossy és társainak (2007) kutatási eredményei azt mutatják, hogy a szervezetek leginkább magánszemélyeket támogatnak, 50 százalékban speciális célcsoportot képeznek a romák, a szervezetek 1/3-a pedig a fiatalokat támogatja. A szociálisan rászoruló, szegénységben élő vagy hajléktalan személyek is sokszor megjelennek a támogatottak körében. A szervezetek 35 százaléka települési szinten működik, 21,4 százalékuk kistérségi hatókörrel bír. A szervezetek fontosságát jelzi azon adat, hogy a támogatási igény 52 százalékban nagyobb, mint a szervezet kapacitása. Az önkormányzatokkal való együttműködés igen jelentős (65,9 százaléknak van kapcsolata), de más civilekkel is együttműködnek (45,7%) a szervezetek. Gazdasági szereplőkkel már csak a szervezetek egyharmada működik együtt. A

⁵ A kutatás a Közép-Dunántúli régióra terjedt ki. A piaci szereplők által nyújtott szociális szolgáltatásokat 60 pontra, az állami intézményekét 56-ra, az önkormányzati intézményekét 62 pontra értékelték a megkérdezettek. A százfokú skálán 71 pontot kaptak a civil szolgáltatók. A mintába 979 intézmény szerepelt, melynek 38 százaléka nonprofit szervezet volt (Domokos – Ruff 2004: 35).

szervezetek – pályázati rendszerekben való részvételüktől függetlenül – saját magukat sikeresnek tartják a színvonal és az ellátottakkal való együttműködés terén. A legkevésbé pozitív az önkormányzatokkal való nagyarányú együttműködés ellenére ennek a kapcsolatnak a minősége, valamint a szervezet pénzügyi stabilitásának percepciója (Dobossy et al. 2007). Például a Dél-alföldi régióban működő ifjúsági szervezetek annak ellenére, hogy az önkormányzat 29 százalékban rendszeres támogatást nyújt számukra, 22,6 százalékban támogatja a projektjeiket, 21,9 százalékban pedig a működési költségeikhez járul hozzá, saját gazdálkodásukkal elégedetlenek. Problémának tartják az érdekérvényesítést is, szektoron kívül ez 73 százalékban, szektoron belül 43 százalékban probléma (Jancsák 2007). Murányi (2007) kutatása megerősíti, hogy nem megfelelő a civil szervezetek függetlensége, kevés szervezet képes fenntartani önmagát. Túl erős a lokalitás szerepe, Hajdú-Bihar megyében például a vizsgált 160 szervezet 84 százaléka a helyi szakembergárdára épít, velük tart fent szoros kapcsolatot. A működés minden szervezetnek gondot jelent, a legrosszabb helyzetben a kistelepülésen működő civilek vannak. A kutatás önkormányzatokra kiterjedő kvalitatív szakasza azt mutatta, hogy az önkormányzatoknak 76 százalékban nincsen civil stratégiájuk és csak kevés helyen van írásos formája az együttműködésnek.

A fentebb bemutatott elméleti megközelítések és kutatási eredmények jelzik, hogy a szociális területen működő civil szervezetek szerepvállalása a közösségi fejlődés terén igen jelentős, javítva a preferált célcsoport életminőségét a közösségi részvétel által. A következőkben a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek szerepvállalásának jellegzetességeit vizsgáljuk az NCTA pályázati rendszerben való sikeres és sikertelen részvétel mentén.

III. Az NCTA szociális és gyermekvédelmi területet érintő pályázóinak jellemzői⁶

A kutatásról

A tanulmány alapját képező kutatás kvantitatív és kvalitatív módszerekkel vizsgálta az NCTA keretében 2008–2009-ben három pályázati körben beadott (támogatott, illetve elutasított) pályázatok tartalmát, költségvetését, a projektek innovativitását és a pályázó szervezetek fő jellegzetességeit⁷. A vizsgálat alapja a pályázati adatbázis volt, mely összesen 1941 pályázati anyagot tartalmazott, ebből mindösszesen 240 pályázat része-

⁶ Az NCTA pályázati rendszerről és az eredményekről bővebben lásd: A Norvég Civil Támogatási Alap 3 éve (szerk.: Foltányi Zsuzsa – Móra Veronika), Budapest, Ökotárs Alapítvány, 2011.

⁷ A kutatás az Ökotárs Alapítvány megbízásából és az Autonómia Alapítvány támogatásával készült a Rubeus Egyesület (www.rubeus.hu) kutatóműhelyében. Az NCTA keretében négy tématerületre lehetett pályázni: 1) Kulturális örökségvédelem, 2) Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem, 3) Környezetvédelem és fenntartható fejlődés, valamint 4) Civil kapacitásfejlesztés. A tanulmányban bemutatott elemzés csak a 2. tématerületre irányul.

sült támogatásban, ez 12 százalékos támogatottságot jelent. Az elutasított pályázatokat azért tartottuk fontosnak bevonni az elemzésbe, mert ezeken keresztül megismerhetjük az ún. rossz gyakorlatokat, képet kaphatunk arról, hogy melyek a tipikus hibák és a nem támogatható pályázói szemléletek. A kutatás kvantitatív szakaszában a teljes pályázói sokaságra vonatkozóan az ún. kemény, tényszerű adatok elemzésére fókuszáltunk, ennek keretében többváltozós statisztikai elemzéssel vizsgáltuk a pályázó szervezetek jellegzetességeit, területi megoszlását, a projektek fő mutatóit és költségvetési jellegzetességeit. A puha adatok kódolása során kategorizáltuk a pályázatok célcsoportját⁸ és a tevékenységi területeket. A *Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerületen* belül a teljes pályázói körre kiterjedő kvantitatív vizsgálat eredményeként a következő tevékenységtípusokat különítettük el⁹: 1) módszertani újítás, 2) szolgáltatás speciális célcsoport számára, 3) közösségfejlesztés, 4) tanoda, oktatási tevékenység, valamint 5) egyéb szociális és egészségügyi programok¹⁰.

Az adatbázis elemzését követően a kutatás kvalitatív kutatási szakaszában pedig a pályázatok 195 projekttervet tartalmazó mintája (a pályázati értékelés során támogatott, illetve elutasított pályázatok 10 százaléka) került kiválasztásra. A mintavétel során igyekeztünk figyelembe venni tématerületenként az előre létrehozott tevékenységi típusok alapsokaságon belüli arányát, valamint a megvalósító szervezet bejegyzett székhe-

⁸ Jelen tanulmányban a tevékenységtípusok bemutatására helyeződik a hangsúly. A pályázati adatlapok kvantifikálása során a *célcsoport* változó létrehozásához a pályázatok teljes sokaságára az alábbi attribútumokat határoztuk meg: 1) minden korosztály/teljes lakosság, 2) gyermekek, fiatalok, 3) romák, 4) fogyatékkal élők, betegek, 5) intézmények, szervezetek, 6) idősek, 7) nők) 8) speciális célcsoport.

⁹ Fontos megjegyezni, hogy a Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerület pályázatainak tipizálása más szempontok mentén (pl. megvalósítandó célok, elsődleges célcsoport) is lehetséges lett volna, azonban elemzésünk során a tevékenységtípusokat állítottuk a középpontba. Például számos projekt célcsoportját a romák alkotják, ugyanakkor a romák mint célcsoport megszólítása nem egy adott tevékenységtípus kizárólagos jellemzője, éppen ezért a roma projektek elkülönítése a tipizálás során nem volt módszertanilag indokolt. Indokolt csak abban az esetben lett volna, ha elemzésünk az egyes célcsoportok köré rendeződik.

¹⁰ *Módszertani újítás* tevékenységtípus alá olyan pályázatokat soroltunk be, amelyek jellemzően valamilyen új módszer (saját fejlesztés vagy nemzetközi adaptáció) gyakorlatba való bevezetését és/vagy terjesztését tűzték ki célul, tehát az újítás jelen esetben nem a projekt-innovativitást fedi le. A második tevékenységtípus a *szolgáltatások* csoportja, amelyben az egészségügyi és szociális területet nem választottuk külön, ennek legfőbb indoka, hogy az egészségügyi témájú projektek is jellemzően tartalmaztak szociális elemeket és sok esetben mindkét típusú szolgáltatási kör ugyanazon speciális célcsoportnak szólt, mint pl. autisták, leukémiások, daganatos betegségben szenvedők stb. A *közösségfejlesztés* tevékenységtípusba soroltuk az ún. szociális akciókat is, amelyek a klasszikus közösségi munkának egyik válfaját adják, de külön tevékenységtípusnak nem tekinthetjük, hiszen ezen pályázatok száma meglehetősen alacsony volt. Ugyanakkor azokat a pályázatokat, amelyek – nem társadalmi akció keretében – valamely kirekesztett társadalmi csoport beilleszkedését kívánják célozni, az *egyéb, máshova nem besorolható szociális és egészségügyi programok* közé soroltuk, mivel ezek céljaikban kevésbé egzakton fejezik ki, hogy mire irányul az adott projekt és valójában mely célcsoport érdekeit kívánja szolgálni. Szintén az egyéb kategóriába sorolódtak az információszolgáltatásra, kommunikációs anyagok kidolgozására és terjesztésére, vagy a szervezetfejlesztésre íródott pályázatok is.

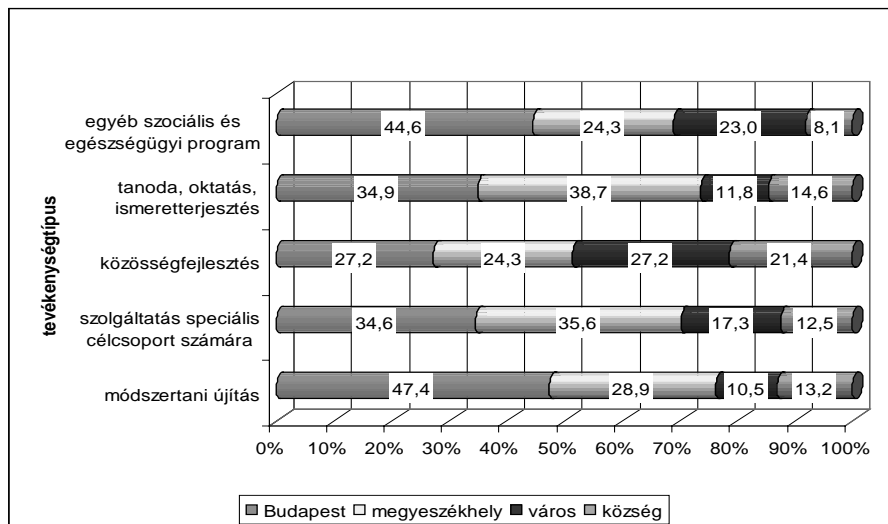
lyének pályázók közötti megoszlását¹¹ (településtípus). A kvalitatív kutatási szakaszban arra kerestük a választ, hogy a pályázók milyen jellegű projektet kívántak megvalósítani, melyek a jellemző projektelemek az adott témakörben, mennyire beszélhetünk koherens, komplex program-elemekre épülő projektekről, kiket kívántak megszólítani a szervezetek, milyen rövid és hosszú távú célokat kívántak szolgálni a projekt megvalósítása által, illetve miért tekintik magukat innovatívnak a szervezetek az adott tevékenység kapcsán. A kutatás kvalitatív szakaszában az innováció és a rendszerszemlélet az összes tevékenység típus esetében vizsgálati szempont volt kettős értelemben is: egyfelől, hogy a pályázó szervezet a megvalósítandó projekt innovativitását hogyan magyarázza, másfelől pedig beszélhetünk-e az adott szakterületre kihatóan változást indukáló projektről. A következőkben a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek vonatkozásában innovativitás és rendszerszemlélet alatt azt a kívánalmat értjük, hogy a szervezet által megvalósítandó projekt egy konkrét célra irányult, melyben szerepet kapott az intenzív fejlesztő tevékenység, amely több területet is érint, mint szervezetfejlesztés, a működés javítása, a nyújtott szolgáltatás, az alkalmazott módszerek és eszközök fejlesztése, az erről adott magas szintű tájékoztatás a közvetlen és közvetett célcsoport számára. A szervezet szintjén (*mikroszint*) az innováció alapja egy új lehetőség felismerése, mely kreativitásra épül, végpontja pedig a kliensrendszer által sikeresnek vélt megvalósítás, a felmerült felhasználói igények és szükségletek kielégítése. Szakterületi szinten (gyermekvédelem, szociális ellátások) az innováció egy új módszer, eljárás, szakmai megközelítés elterjeszhetőségét jelenti (*mezoszint*), míg társadalmi szinten jelenti a szolgáltatások igénybe vevőinek életminőségbeli javulását, a társadalmi integráció elősegítését, közösségi szinten a bizalom erősödését (*makroszint*).

A szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerület pályázóinak főbb jellegzetességei

A vizsgált témakörre 569 pályázat érkezett, és a pályázatok 9,3 százaléka kapott támogatást. A pályázó szervezetek döntően budapesti (36,4%), illetve megyeszékhelyi szervezetek (32,3%). A kisebb településekről beérkező pályázatok aránya ezen tématerület esetében alacsony (16,9% város, 14,4% község). A szervezetek többsége tanoda jellegű, oktatási, ismertetési tevékenységre pályázott (37,3%). A pályázók 18,3 százaléka kívánt szolgáltatás jellegű tevékenységet végrehajtani, a közösségfejlesztési tevékenységet megcélzó aránya pedig 18,1 százalék volt. Módszertani újítás bevezetésére kért támogatást a pályázók 13,4 százaléka, és az egyéb, a fentiekbe be nem sorolható tevékenységre pályázott a pályázó civilek 13 százaléka.

¹¹ A mintavételnél nem volt kiemelt szempont, hogy hol kívánja az adott szervezet megvalósítani a programot (bejegyzett székhelyen vagy azon kívül), hiszen nem csak a támogatott pályázatokra irányult az elemzés.

1. ábra A tevékenység és településtípus kapcsolata (%)

A Szociális témakörre benyújtott pályázatok tevékenységtípusonként eltérő célcsoportokat céloztak meg. A módszertani újítás bevezetésére pályázók legnagyobb arányban a gyermekeket, fiatalokat jelölték meg célcsoportként (30,7%). A szolgáltatási tevékenységet végrehajtani kívánók (33,7%) jelentős arányban nyújtanak szolgáltatásukat betegek és fogyatékkal élők számára (27,9%), valamint speciális célcsoportba tartozóknak. A közösségfejlesztési programok markáns célcsoportjai a gyermekek és fiatalok (31,7%), vagy egy speciális célcsoport, ami jellemzően egy adott közösséget jelent (26,7%), valamint a romák (20,8%). Az oktatási, ismeretterjesztési projektek jellegzetes célcsoportját a gyermekek és fiatalok jelentik (39,2%). Az egyéb tevékenységek esetében a gyermekek és fiatalok (28,8%), valamint a speciális célcsoport mellett (21,9%) jellemző célcsoportot jelentenek még a fogyatékkal élők és betegek (17,8%).

Az NCTA pályázatok 10 százalékos nyerési aránya önmagában több kérdést is felvethet. A kutatás azonban nem az adott pályázati rendszert, a döntési mechanizmusokat vagy a pályázók adott pályázati rendszerrel kapcsolatos elégedettségét, illetve a megvalósított projektek gesztorszervezetben betöltött gazdasági és szakmai értelemben vett jelentőségét, vagy az adott tématerülethez kötődően a megvalósítandó vagy megvalósított program ön-evaluációra épülő jelentőségét volt hivatott mérni. Célja kizárólag az volt, hogy a pályázati anyagok elemzése által az egyes tématerületeket fókuszba állítva tipizáljuk a pályázó szervezeteket, vizsgálva azt, hogy a civilitás fő jelölői, mint innovativitás, rendszerszemlélet, holisztikus megközelítésű problémafókusz hogyan jelenik meg a pályázók gondolkodásában. A nem nyertes pályázatok bevonása a vizsgálatba lehetőséget ad a „jó gyakorlatok” mellett ebben az értelemben a „rossz gyakorlatok” bemutatására és ezáltal annak felfejtésére, hogy banerjee-i értelemben mi alapján beszélhetünk a témánk szempontjából fontos szociális és gyermekvédelmi területen megjelenő civilek vonatkozásában

ún. rossz és jó civilekről, természetesen nem bocsátkozva bizonyos civil szervezetek minősítésébe, beskatulyázásába. Jelen esetben egy konkrét pályázati rendszerben való mozgás révén felvethetjük azt a kérdést is, hogy a projektek világában való mozgás ezen szervezetek részére milyen helyet jelöl ki az ún. projekt osztályban, és ezen keresztül milyen arányú a részesedésük a hatalomból.

Innovativitás és rendszerszerűség kérdése a szociális és gyermekvédelmi tárgyú pályázatokban

Az 569 pályázatból 57 pályázatot választottuk ki, az egyes típusok pályázóinak mélyebb megismerése érdekében, 6 nyertes és 51 nem nyertes pályázati dokumentációt elemeztünk részletesen.¹² Elemzésünk során arra törekedtünk, hogy a korábban meghatározott és operacionalizált tématerületeken belül jól elkülöníthető altípusokat hozzunk létre, ezáltal árnyalva a pályázói tevékenységeket, illetve elemezve az innovativitás kérdéskörét.

2. ábra A szociális és gyermekvédelmi tárgyú pályázatok tipizálása

Szociális kohézió, gyermekvédelem és egészségvédelem	új módszer bevezetés	szervezet számára új módszer szakterületen új módszer
	szolgáltatás	mentálhigiénés szolgáltatás egészségügyi rehabilitáció foglalkoztatási esélyek növelését célzó szolgáltatás jogsegély-szolgáltatás
	közösségfejlesztés	közösségteremtő tevékenység csoportfoglalkozás
	oktatás	prevenció életvezetési tanácsadás szakmai kompetencia fejlesztés tanoda komplex képzési program
	egyéb szociális program	

¹² Az egyes pályázatok tevékenységtípus szerinti besorolása nem minden esetben volt egyértelmű, hiszen egy adott szervezet több tevékenység megvalósítására is építhette az adott tématerületen belül tervezett programját, így az egyes projektervek többféle tevékenységtípus elemeit is magukban foglalhatják. Az egyes altípusok kialakításakor a leghangúlyosabb programelemeket vettük figyelembe.

A módszertani újítást célul kitűző pályázatok valójában a szervezet és nem a szakterület életében kívántak bevezetni és terjeszteni új módszereket, éppen ezért a projekthatásokat többnyire csak lokális szinten lehetne értelmezni, ami abból is ered, hogy a pályázatok többnyire települési szintűek, vagy kisebb hatókörűek (pl. néhány település vagy szervezet együttműködése). A vizsgált pályázatok közös jellemzője, hogy a leginkább preferált célcsoportot a gyermekek és az ifjúság adják, illetve megjelennek a szülők is. Ezen közvetlen és közvetett célcsoport esetében gyakori a terápiás módszerek alkalmazása vagy olyan együttlétek (pl. klubok, közös programok) támogatása, amely életmódváltást, szemléletváltást, hátránykompenzálást tűz ki célként, az alkalmazandó módszer célelérése azonban erőteljesen vitatott. Az ilyen típusú pályázatot megvalósítani kívánó szervezetek szemléletében a célcsoporttal kapcsolatos előítéletes gondolkodás is fellelhető, valamint a szervezetnek a célcsoport életében való megjelenése egyfajta „megmentő szerep” köré épül. Jellemzője az e tevékenységi körbe beérkezett pályázatoknak az is, hogy többnyire az alkalmazandó módszer önmagában célja is, nem pedig eszköze egy komplex program megvalósításának. Ez alól kivételt csak a sikeres és a támogató által pozitív elbírálásban részesített pályázatok jelentenek, akik széles körű együttműködésre, team-munkára, az önkéntesség erejében rejlő kapacitásokra is igyekeztek építeni, még akkor is, ha az adott projekt a lokalitás szintjén maradt. Szignifikáns különbség figyelhető meg a misszió terén is: a hangzatos, a szociális és egészségügyi EU-s fejlesztések stratégiai célkitűzéseit zászlajukra tűző célokat hangoztató szervezetekkel szemben állnak a konkrét jövőbeli célokat megfogalmazó szervezetek, akik a szervezet életében is egyfajta kitörési és önmaguk szakmai előrelépését biztosító lehetőségként tekintenek az adott pályázati lehetőségre.

A szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatások leginkább rehabilitációs, mentálhigiénés tevékenységek megszervezését, illetve elérhetővé tételét jelentik, adott célcsoport számára, de jelenthetik a szociális és egészségvédelmi területen korlátozottan igénybe vehető vagy jelentős költségekkel járó szolgáltatások megszervezését is, a projekt terhére, annak időtartamában. A módszertani újításokhoz hasonlóan ezeket a szolgáltatásokat is többnyire lokális szinten vezetik be, jellemzően a szervezet életében már működő szolgáltatások kiterjesztésének céljával (több igénybe vevőre vagy újabb célcsoportra), azaz többnyire az alaptervékenységet finanszíroznák a pályázatból, tehát valójában ebben az esetben sem beszélhetünk innovációról, új projektötletekről. A preferált célcsoport a legtöbb esetben valamilyen fogyatékossgal élőket (pl. hallássérülteket) vagy súlyos betegségben szenvedőket (pl. szervátültetésre várók) jelent, a szolgáltatás pedig terápiás, rehabilitációs, masszázs, otthoni ápolási feladatok felvállalását célzó tevékenységeket takar. Közös vonásuk, hogy igyekeznek önkénteseket mozgósítani, de jellemzően települési vagy kistérségi szinten mozognak a projektek.

A közösségfejlesztésen belül alapvetően két munkaforma különíthető el, mint 1) közösségteremtő tevékenységek folytatása, 2) csoportfoglalkozások keretében igénybe vett szolgáltatások, melyek a közösségi élmények megélésén keresztül kívánják segítséget biztosítani a célcsoport számára pl. szemléletformálásban, életmódváltásban. A közösség-

teremtő tevékenységek jellemzően egy közös tér (klub, közösségi ház, tábor, játszóház, szakkör) köré szerveződnek és többnyire gyermek- és ifjúsági korosztálynak kínálnak programokat. Ezek sajátos jellemzője, hogy az oktatás és a szociális munka integrációja figyelhető meg azáltal, hogy a tervezett foglalkozásokat – jellemzően iskolai időn túl – szociális munkások vezetik, és cél a szülők megszólítása is. Az ún. tanulószobai foglalkozásokon túl közös kirándulásokat, kulturális és egyéb szabadidős tevékenységeket is szerveznek a pályázók. Ennek egy másik válfaja, amikor például tehetséggondozás a kiemelt cél, és egy alkotó közösség létrehozása a megvalósítási eszköz. A másik munkamódszer inkább zárt csoportokban megélt kollektív élmények köré rendeződik, ahol a csoport (a pályázók értelmezésében közösség) inkább munkaforma, a megvalósítandó tevékenység pedig valamilyen szolgáltatás igénybevétele által közvetített új értékrend, szemléletmód megélése. Ide sorolható például a terápiás csoportfoglalkozás, amely fogyatékkal élő vagy súlyos beteg gyermekeknek szól, valamint olyan közös családi foglalkozás szervezése, amelybe a beteg családtag is könnyebben integrálódhat.

A tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenység kategórián belül a vállalt tevékenységek öt altípusa különíthetők el: 1) prevenció köré szerveződő projektek, 2) életmódváltozást elősegíteni kívánó, életvezetési tanácsadásra, speciális problémakörrel kapcsolatos információnyújtásra épülő projektek, 3) szakmai kompetenciát fejlesztő oktatási projektek, 4) tanoda típusú, tehetséggondozó, felzárkóztató projektek és végül 5) komplex képzési projektek. A tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenységek köre igen színes és népszerű is a pályázók körében. Ezen belül leginkább két altípusba tartozó tevékenységekben gondolkodtak a pályázó szervezetek: az életvitelt formáló és az iskolai tanításon kívüli felzárkóztatást, hátránykompenzálást célul tűző projektekben. Az e tevékenységi típusba tartozó pályázatok kiemelt célcsoportját a hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyermekek és fiatalok adják, csak néhány program szól szakembereknek, valamint egyéb, speciális célcsoportba tartozóknak. Jellemzője az is az ide sorolható pályázatoknak, hogy többnyire lokális szintűek, kivétel ez alól a szakmai kompetenciát fejlesztő pályázatok képeznek.

Az egyéb szociális és egészségügyi pályázatok köre széles, de az e kategóriába sorolt projektek közül legnagyobb mennyiségűnek az információs pontok, kommunikációs anyagok létrehozását célzó pályázatokat találjuk. A legtöbb esetben tehát kiadványok, valamint internetes felületek létrehozása a cél. Megjelenik bizonyos pályázatok esetében egy-egy szakma népszerűsítése is (pl. patológusok), amelynek eszköze a korszerű kommunikációs anyagok kidolgozása és terjesztése. A film és egyéb médiaanyagok elkészítése is szerepel a tervezett információhordozók sorában. Az egyéb kategóriában a szervezetfejlesztés és a „szervezet láthatóvá tétele” is megjelenik célként. Ide sorolhatók az összefogásra épülő, együttműködéseket támogató bizonyos társadalmi csoportok integrációját – nem szociális akció keretében – elősegítő programok.

Összességében a pályázatok elemzése azt jelzi, hogy mivel a téma-területre pályázók számára kevés pályázati lehetőség adott, ezért igyekeztek olyan komplexnek tűnő pályázatot beadni, amelyben számos programelem megtalálható (pl. szolgáltatás, oktatás, kapacitásfejlesztés, stb.), így viszont a pályázatok többnyire nem alkotnak koherens egészet,

inkább egymásra rakott elemekből álló pályázatnak tűnnek. Jellemző, hogy a szervezetek csak rövid távon gondolkodnak, hosszú távú misszió nem minden esetben van, inkoherens a program. A pályázók jelentős többsége EU-s célkitűzések köré szervezi projektjét, a pályázati programot pedig más pályázatokból megmaradt projektötletekre építi. Ezek a választott célcsoport igényeihez kevésbé tudnak illeszkedni. A megvalósítás helyszínét, kiterjedtségét tekintve elmondható, hogy jellemzően lokális szinten maradnak a pályázatok, bár számos kistérségi, megyei szintű projekt is megtalálható. Az országos kiterjesztésű programok megvalósítását a kis szervezetek nem képesek felvállalni. Megdőbbentő módon számos pályázó esetében a preferált célcsoportról való sztereotip gondolkodás is megfigyelhető. A civil szervezetek ebben a tekintetben is leképezik az állami szektor által nyújtott szolgáltatások célcsoportjáról való gondolkodást, a középosztálybeli értékek közvetítése a célcsoporti igények és sajátosságok figyelembevételével tipikusnak tekinthető, mint ahogyan egyfajta megmentő, messiás szerepkör is kirajzolódik a pályázók esetében. Kevés projekt épít a partnerségre, a szakemberek együttműködésére, valamint a bevont önkéntesek aránya sem túl jelentős. E mögött leginkább az lehet, hogy a pályázók a megvalósítandó tevékenységek mellett szinte minden esetben saját infrastrukturális hiányosságait és saját humán kapacitásukat kívánták fejleszteni.

A civil szervezetek szociális kohézió erősítése, gyermek- és egészségvédelem fejlesztése tématerületre érkezett pályázatairól összességében elmondható, hogy a civil szervezetek által kínált programok erősségei, előnyei, mint pl. az egyéni igényekhez való igazodás, az új megoldások bevezetése, a rugalmas szolgáltatások nyújtása alig jelennek meg.

Az innovativitásra törekvés a pályázó szervezetek esetében összességében nagyon alacsonynak tekinthető. Legtöbbször általában a szervezetek tevékenységét önmagában innovatívnak jelölték meg és nem fordítottak figyelmet arra, hogy a támogatásra benyújtott projekt vonatkozásában tegeyen-eleget az innovációnak. Az innovativitás a pályázók többsége esetében nem jelenik meg hangsúlyos elemként. Az innovativitás tehát leginkább a tevékenység módszerét érintette, jellemzően valamilyen külföldön már ismert módszer hazai elterjesztésének céljával. A probléma újszerű megközelítése vagy a célcsoportok innovatív megszólítása alapvetően nem jelent meg a pályázatokban. Ennek hátterében valószínűleg az áll, hogy a szervezetek többségének nincs széles körű kitekintése a civil szektorra, sőt, egy-egy ágazat módszertani, szakmai trendjeit sem ismerik. Így tapasztalatok és ismeret hiányában csak a lokális innovációra tudnak megfelelő módon reflektálni. Jellemző sajátosság még, hogy a pályázók többségének nincs közvetlen és mérhető kapcsolata a célcsoporttal. Nagyon sok szervezetre igaz, hogy a célcsoportját általános paraméterek mentén határozta meg és a projekttervezés során a célcsoport bevonása, az igények felmérése nem történt meg. A célcsoport megszólításában hatékonyabbnak a kisebb lokális vagy egy meghatározott területen működő szervezetek bizonyultak, ők azok, akik világosan tudták meghatározni célcsoportjukat és felmérni valós igényeiket.

A nyertes pályázatokon keresztül értelmezhető jó gyakorlatok tehát építenek a partnerségre, innovatívak, kilépnek a lokalitásból, jól megfogható projekt- és szervezeti célokkal rendelkeznek, célcsoportjuk jól defi-

niált, az adott projekt komplex programelemekre épül, az újító törekvés pedig rendszerszinten is megjelenik. Az innovativitás és rendszerszemlélet hiánya miatt nagy arányban elutasított szervezetek az ún. rossz gyakorlatokat példázhatják, és megerősítik az ún. rossz civil társadalom létét a közcélok szolgálata és a társadalmi csoportok érdekképviselete tekintetében, ahol a civil szereplők híján vannak a társadalmi csoportokat összekötő, hidakat teremtő társadalmi tőkének, gyenge és önmagába záródó a közösségi élet, gyenge és hierarchizált a bizalmi kapcsolat a szolgáltató szervezet és a célcsoport, illetve kliensrendszer között. Továbbá hangsúlyos az üzleties szemlélet, azaz a pályázati forrás megszerzése önmagában cél és nem eszköz egy szakmai program megvalósításához.

A vizsgált tématerületen belül azok a szervezetek tudtak sikeresen pályázni, amelyeknek nemcsak a céljaik illeszkedtek a pályázati rendszer célkitűzéseire, hanem képesek voltak azokat koherensen bemutatni, rendelkeztek az új ötletek professzionális megvalósításához szükséges tudásbázissal, a projektek lebonyolításához kellő tapasztalattal és humán erőforrás-kapacitással. A pályázati rendszerben rejlő lehetőségeket csak azok a szervezetek tudták kiaknázni, akik képesek voltak széles körű együttműködésre, egyrészt a nevesített célcsoportjukkal, másrészt együttműködő szervezeti partnereikkel.

Összegzés

Jelen kutatás eredményei is megerősítik az elmúlt időszakban készült kutatások egyik legfontosabb tanulságát, hogy a pályázati és a szervezeti célok sok esetben nem összehangoltak. A nonprofit szervezetek érdekérvényesítő képessége gyenge. A jelenlegi pályázati rendszerben az akcióterületi tervezéskor, illetve a pályázati felhívás tervezetek elkészítésekor is van lehetőség a szervezeti célok, törekvések érvényesítésére a társadalmi párbeszéd keretében, gyakran azonban ez csak formális, így a civilektől érkező javaslatok nem épülnek be a véglegesített pályázati feltételrendszerbe (Ajkey 2011). A hazai nonprofit szektor erősségeként kiemelhetjük, hogy sok a civil kezdeményezés. A nonprofit szervezetek számára kiépült a jogi és gazdasági szabályozás rendszere, valamint erős a nonprofit szervezetek szolgáltató szerepe. *„Ennek innovációs hatása éppúgy felbecsülhetetlen fontosságú, mint az az alternatív szemlélet, amelyet a civil szervezetek – az állami és a for-profit szolgáltatókkal szemben – a jóléti ellátások legkülönbözőbb területein képviselnek”* (Kuti 2008: 45). Gyengesége, hogy sok a szabálytalan működés, és egyfajta bizalmatlanság figyelhető meg a civilek és a kormányzat között. Hiányoznak azok a beszámolási és ellenőrzési mechanizmusok, amelyek kizárnák, hogy az állami, politikai és gazdasági szereplők visszaélésekre használják fel a civileket. Az egyes szereplők közötti munkamegosztás nem egyértelmű, így a szolgáltatások minősége nem garantált. Problémát okoz, hogy a szervezetek többségében gyenge a gazdasági vezetés, a professzionalitás kérdéses (Kuti 2008). Nagy – Nizák (2009) vizsgálata rávilágított arra, hogy a civil szektor bevétel szerkezete az elmúlt években sokat változott, a szervezetek forrásai között jelentős az állami támogatás aránya. A pénzügyi életképességre

vonatkozó adatok azt mutatják, hogy vannak tartós növekedést mutató szervezettípusok, de ezek inkább szakmai területekhez, mint kultúra, kutatás, szociális ellátás, illetve földrajzi megoszláshoz, településtípus-hoz köthetők, mint főváros, megyeszékhely, gazdaságilag jelentős pozíciójú városok, nem pedig szervezeti szintű, a pénzügyi életképességet elősegítő és stabilizáló stratégiákhoz. Szükséges a jövőben „a szervezetek oldaláról a kiegyensúlyozott, több lábbon álló bevételi szerkezet kialakítása, a helyi források bevonása, az állam oldaláról pedig a szervezetek működését segítő, a helyi források mobilizálását ösztönző pénzügyi és adókönyezet kialakítása” (Nagy – Nizák 2009: 57).

Mint ahogyan az NCTA pályázatok elemzése is megerősíti, a napi szintű megélhetésért folytatott civil szervezeti küzdelmek nem tudnak elég teret adni a szakterületi innovációknak és a rendszerszerű működést sem tudják támogatni. A pályázati rendszerekkel kapcsolatos kíváncsi, hogy szorgalmazza ezeket az innovációkat, a pályázó szervezetekkel kapcsolatban pedig jogos elvárás az erre való törekvés. Ez nagyban hozzájárulhat a civil szféra folyamatos fejlődéséhez, és az ún. jó civil társadalom megerősítéséhez, annak fenntartásához.

Láthatjuk a különböző kutatási eredmények alapján, hogy a helyi hatalmi elitekkel igen szoros a kapcsolat, még akkor is, ha a kapcsolat minősége nem kielégítő a civil szervezetek véleménye alapján. Mindez mutathatja, hogy a hatalomnak szüksége van azokra a partnerségekre, amelyek a tervezésben, a projektek megírásában és megvalósításában otthonosan mozognak. A formális együttműködés önmagában azonban nem elegendő, legfeljebb arra, hogy bizonyos hatalmon lévő önkormányzati vagy kormányzati szereplők gazdasági visszaéléseket követhessenek el a civil szereplők bevonása által, de csak a minőségi kapcsolatok révén születhet meg egyfajta hatalommegosztás, ahogy erre Kovách (2007) rávilágított. Azok a civil szervezetek, amelyek -- képviselőik és szakembergárdájukon keresztül -- szakmai projektjeikben az ún. jó civilitás ismérveit képesek ötvözni, egy sajátos intellektuális tulajdon birtokában vannak, amelyek kijelölik a helyüket a projekt osztályban. A projekt osztályban való részvétel hiánya viszont a leszakadást is jelenti azon civileknek, akik gazdaságilag és szakmailag is képtelenek a minőségi munkavégzésre, önmagukba záródnak. Ez szorosan kötődik a Sebestény (2005) által felvetett laikus–professzionális működés kérdéséhez, ahol is a pályázatokban való professzionális szerepvállalás a fejlődést és a szervezeti-szakterületi hatékonyságot szolgálja, a projektvilágbeli laicitás pedig lemaradáshoz, a nyújtott szolgáltatások terén pedig eredménytelenséghez vezet. A hatalommegosztás révén a projekt osztályban előkelő helyet elfoglaló civil szervezetek képesek arra, hogy putnami értelemben a társadalmi tőkével kapcsolatban olyan működési mechanizmusokat indukáljanak, amelyek a kollektív problémamegoldásokat, a közösség fejlesztését szolgálják és a közösségi részvétel által javítják a klientúra életminőségét. A jövőben egyértelműen fontos lenne olyan „együttműködési fórumokat kialakítani, amelyek teret adnak a különböző érdekek és szempontok egyeztetésére, a közös érdekek körvonalazására, ezek mentén közös cselekvési stratégia kialakítására és az elvégzendő feladatok egymás közötti megosztására” (Kuti 2008: 50).¹³

¹³ A civil szféra SWOT analízisét lásd részletesen: Kuti 2008: 43–51.

Irodalom

- Ajkay Adrián (2011): *Az európai uniós fejlesztési támogatások szerepe a nyugat-dunántúli nonprofit szervezetek működésében*. PhD disszertáció – Nyugat-magyarországi Egyetem, Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola, Sopron
- Bartal Anna Mária (2009): A válság elején – a nonprofit trilemmáról, valamint a „jó” és a „rossz” civil társadalom kérdéseiről. In: *Civil szemle*. 2009. VI. évf. 1–2. szám, Civil jelentés. 2007–2008, pp. 8–21.
- Csurgó Bernadett – Kovách Imre – Eva Kucerová (2007): *Hatalom és tudás az európai vidékfejlesztésben*. In: Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan, 2007. pp. 137–157.
- Dobossy Imre – Virágh Eszter – Vukovich Gabriella (2007): A foglalkoztatási célú civil szervezetek helyzetének országos vizsgálata. In: *Civil szemle*. 2007. IV. évf. 3–4. szám, pp. 44–68.
- Dombi Gábor – Oláh Miklós – Retz Tamás (2007): A Közép-Dunántúli nonprofit szektor helye és lehetséges jövőbeni szerepe a civil társadalom fejlesztésében. In: *Civil szemle*. 2007. IV. évf. 3–4. szám, pp. 12–27.
- Domokos Tamás – Ruff Tamás (2004): *Az interszektoriális és ágazatközi együttműködés alternatívái a szociális szolgáltatások terén a közép-dunántúli régióban*. Regionális Szociális Műhely Kutatások 2. kutatási irány, Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet Kht., Székesfehérvár
- Jablonszky György (2011): *Területi forrásallokációs vizsgálatok*. Tematikus füzetek, Nemzeti Fejlesztési Ügynökség – Központi Monitoring Főosztály, Budapest
- Jancsák Csaba (2007): Ifjúsági civil szervezetek a Dél-alföldi régióban. In: *Civil szemle*. 2007. IV. évf. 3–4. szám, pp. 69–87.
- Kovách Imre (2007): A fejlesztéspolitika projektesítése és a projekt osztály – Hozzájárulás a projektesítés következményei vitához. *Szociológiai Szemle*, 2007/3–4, pp. 214–222.
- KSH (2011): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2010-ben. *Statisztikai tükrök* V. évf. 90. szám www.ksh.hu
- Kuti Éva (1992): *Nonprofit szektor Magyarországon*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest
- Kuti Éva (2008): *Civil Európa – Civil Magyarország*. Európa Ház, Budapest – Bécs – Bukarest
- Lukács Edit (2008): *Non-profit szervezetek gazdálkodása civil szervezetek munkatársai részére*. Miskolci Nőknek is Esélyt Alapítvány, Miskolc
- Murányi István (2007): Civil esélyek Hajdú-Bihar megyében. In: *Civil szemle*. 2007. IV. évf. 3–4. szám, pp. 92–110.
- Nagy Renáta–Nizák Péter (2009): A civil szektor pénzügyi életképessége. In: *Civil szemle*. 2009. VI. évf. 1–2. szám, Civil jelentés 2007–2008, pp. 35–58.
- Nárai Márta (2005): Civil szervezetek szerepvállalása a szociális ellátás, szolgáltatás területén. *Esély* 2005/1, pp. 111–133.
- Nárai Márta (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása*. PhD disszertáció – ELTE, Szociológia Doktori Iskola, Győr–Budapest
- Osváth László (2005): *A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon*. (Útmutató és kézikönyv a civil szervezetek térségi együttműködésének elveiről, módszereiről, eljárási rendjéről) Országos Civil Érdekképviselőért Egyesület, Budapest
- Putnam, Robert D. (1995): 'Bowling Alone: America's Declining Social Capital', *The Journal of Democracy*, 6:1, pp. 65–78.

- Salamon, Lester M. – Sokolowski, S. Wojciech – List, Regina (2003): *A civil társadalom „világnézetben”*. Acta Civilitas 3. (sorozat szerk.: Sebestény István) Civitalis Egyesület, Budapest
- Sebestény István (2005): *Civil dilemmák – Kihívások és alternatívák a civil szektorban*. Acta Civilitas 6. (sorozat szerk.: Sebestény István) Civitalis Egyesület, Budapest